

МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

SPEECH ACTIVITY AS A STATE-FORMATION FACTOR

Подлісецька О.О.,

orcid.org/0000-0002-4100-3019

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовної підготовки

Одеського державного університету внутрішніх справ

Вітко-Присяжнюк Я.В.,

orcid.org/0009-0005-3200-2646

аспірантка кафедри історії України

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
представниця Уповноваженого із захисту державної мови

У статті проаналізовано важливі фактори, які впливають на розвиток мови в державотворенні. Розглянуто певні функції мови, які є чинниками державотворення, особливості лінгвоциду (мововбивства) як соціолінгвістичного явища. Проаналізовано фактори, які згубно впливають на формування українського лінгвопростору та запропоновано шляхи вирішення проблеми зросійщення суспільства. Проаналізовано загострення питання реального, а не формально-показного статусу державної української мови, визначено, що воно потребує не лише досконалого та різнобічного аналізу із системним резюмуванням серед науковців, а й усвідомлення політиками державоутворюючої ролі мови.

Прослідковано наявність конституційних підстав та умов для виокремлення української мови для набуття нею обов'язкового для всіх загальнозживаного статусу. В статті наголошено, що питання мови використовується росією в гібридній війні з Україною як основний інструмент, прослідковано, як вороги апелюють до російськомовного соціуму в Україні з метою деконсолідації українського суспільства. Проаналізовано дію чинного законодавства (мовний закон, Закон про національну ідентичність). Виявлено маніпулятивні техніки щодо зросійщення українського суспільства, які негативно впливають на мовців та деформують мовну стійкість та екологію мови. Досліджено механізм денационалізації, який полягає у такому перетворенні народного життя, при якому традиція народу переривається чи послабляється до такої міри, що стає лише другорядним фактором розвитку. Проаналізовано, що одним із поширених засобів у впровадженні денационалізації є двомовність або багатомовність. Прослідковано чималу кількість звернень громадян, небайдужих до недотримання мовного закону, громадян, які вживають всіх можливих важелів для захисту свого права на отримання інформації та послуг державною мовою. Виявлено, що велика кількість звернень щодо порушення мовного закону зокрема з півдня України свідчить про те, що мешканці цих областей, всупереч тезам російської пропаганди, негативно реагують на застосування російської мови у публічній сфері. Проаналізовано, що на противагу масовому зросійщенню в Україні буде впроваджено громадянсько-патріотичне виховання, яке має здійснюватися за напрямками популяризації історії України, де увага акцентуватиметься на боротьбі українського народу за самовизначення і творення власної держави, на етапах державотворення та постатях борців за незалежність, а також на вшануванні видатних особистостей.

Ключові слова: мовлення, статус, публічна сфера, мовна стійкість, екологія мови.

The article analyzes the important factors that influence the development of the language in state formation. Certain functions of language, which are factors of state formation, features of linguicide as a sociolinguistic phenomenon are considered. Factors that have a detrimental effect on the formation of the Ukrainian linguistic space are analyzed, and ways of solving the problem of social fusion are proposed.

The aggravation of the issue of the real, rather than formal, demonstrative status of the state Ukrainian language has been analyzed, and it has been determined that it requires not only a perfect and versatile analysis with a systematic summarization among scientists, but also an awareness by politicians of the state-forming role of the language.

The presence of constitutional grounds and conditions for singling out the Ukrainian language in order for it to acquire the status of universal use, which is mandatory for all, was monitored. The article emphasizes that the issue of language is used by Russia in the hybrid war with Ukraine as the main tool, and traces how the enemies appeal to the Russian-speaking society in Ukraine with the aim of deconsolidating Ukrainian society.

The effect of the current legislation (language law, National Identity Law) was analyzed. Manipulative techniques regarding the fusion of Ukrainian society have been revealed, which negatively affect speakers and deform linguistic stability and the ecology of the language. The mechanism of denationalization, which consists in such a transformation of national life, in which the tradition of the people is interrupted or weakened to such an extent that it becomes only a secondary factor of development, has been studied. It has been analyzed that one of the common means of implementing denationalization is bilingualism or multilingualism.

A considerable number of appeals from citizens concerned about non-compliance with the language law, citizens who use all possible levers to protect their right to receive information and services in the state language, have been monitored.

It has been analyzed that one of the common means of implementing denationalization is bilingualism or multilingualism. A considerable number of appeals from citizens concerned about non-compliance with the language law, citizens who use all possible levers to protect their right to receive information and services in the state language, have been monitored.

It was found that a large number of appeals regarding violations of the language law, in particular from the south of Ukraine, shows that the residents of these regions, contrary to the theses of Russian propaganda, react negatively to the use of the Russian language in the public sphere. It has been analyzed that, in contrast to mass unification, civic and patriotic education will be introduced in Ukraine, which should be carried out in the directions of popularizing the history of Ukraine, where attention will be focused on the struggle of the Ukrainian people for self-determination and the creation of their own state, on the stages of state formation and the figures of independence fighters, as well as in honor of outstanding personalities

Key words: speech, status, public sphere, language sustainability, language ecology.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Мовленнєва культура є важливим чинником у всіх сферах діяльності людини, але є сфери, де вона виходить на перший план і є надважливим критерієм розвитку людини, народу, держави. Такою сферою є сфера державотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мову в аспектах державотворення та консолідації нації досліджували А. Кримський, А. Чирва, Ю. Чередник, І. Фаріон, П. Гриценко, Л. Масенко, Б. Ажнюк, В. Шишкін та інші.

Мовознавець П. Гриценко зазначає, що «можна навести нині широко використовуваний у публіцистичній площині вислів «чия мова – того й держава». Однак це не просто риторична фігура. Цей вислів ілюструє ситуацію, коли мову автохтонних мешканців чи якогось конкретного регіону або держави в цілому можна заступити чи то повністю, чи то великою мірою мовою іншою, мовою людності і влади прийшлої, мовою колонізатора. Така заміна завжди виходить за межі власне мови як засобу комунікації і обов'язково супроводжується формуванням у соціумі іншого світосприйняття, іншої картини світу, іншої ментальності, а слідом за цим – усіченням, втратою глибини, зрештою трансформацією історичної пам'яті, зміненням моделі самоусвідомлення автохтонів. Тому питання «чия мова в країні?» за своїм змістом дуже близьке до іншого риторичного питання – «хто ми є такі?» [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Як бачимо, «сьогодні загострення питання реального, а не формально-показного статусу державної української мови потребує не лише досконалого та різнобічного аналізу із системним резюмуванням серед науковців, а й усвідомлення політиками її державотворюючої ролі та особливого статусу в Українській державі» [2, с. 123], – вважає політолог, суддя Конституційного Суду України Віктор Шишкін.

Цілями статті, що виходять з даних тверджень, є такі: визначення ролі мовленнєвої культури як ключового чинника державотворення, зокрема через аналіз функцій мови, які сприяють

консолідації суспільства, формуванню національної ідентичності та збереженню суверенітету держави; дослідження історичних викликів, таких як наслідки колоніальної мовної політики та лінгвоциду, і сучасних загроз, пов'язаних із військовою агресією та інформаційними маніпуляціями; вивчення мовленнєвої культури як важливого інструменту підвищення ефективності державного управління, забезпечення мовної стійкості та розвитку мовної екології в усіх сферах суспільного життя.

У випадку України мовна політика відіграє центральну роль у збереженні української мови як державної та одночасно забезпечує підтримку мовного різноманіття. Вона спрямована на укріплення національної ідентичності через популяризацію української мови в освіті, культурі, медіа та інших публічних сферах.

Як вважає К. Р. Головачева, «оскільки мова – явище системне, усі її державотворчі функції проявляються в тісній взаємодії» [3]. Серед таких основних функцій можна виокремити:

– Комунікативно-інтегруюча функція мови сприяє спілкуванню громадян, інформаційним процесам і взаємодії у всіх сферах суспільного життя. Її універсальність допомагає об'єднувати людей різних національностей, створювати відчуття близькості та формувати згуртовану політичну спільноту;

– Регулятивна функція мови полягає в упорядкуванні відносин між людьми в суспільстві та узгодженні їхніх інтересів;

– Етноідентифікаційна функція мови проявляється у часовому та просторовому вимірах, слугуючи основною ознакою для визначення етнонаціональної належності людини чи групи. Українська мова об'єднує нас із пращурами, нащадками, співвітчизниками в Україні та за кордоном. Водночас її незнання або слабе володіння може спричинити відчуження, конфлікти та навіть ворожнечу;

– Суспільно-виховна функція мови сприяє формуванню та утвердженню моральних цінностей у суспільстві;

– Кумулятивна функція мови полягає в збереженні та передаванні життєвого досвіду, накопиченого попередніми поколіннями;

– Вирівнювальна функція забезпечує доступ до інформації державною мовою, сприяючи підвищенню культурного та інтелектуального рівня суспільства.

Таким чином, підсумовує К.Р. Головачева, мова, виконуючи різноманітні функції, забезпечує консолідацію, єдність і вільний культурний розвиток народу, стоїть на сторожі збереження його ідентичності та здорового духовного й ментального розвитку політичної нації [3].

Говорячи про мову в контексті державотворення неможливо оминати й терміну «державна мова». В Україні під цим терміном розуміється «мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя» [4].

Водночас правовий статус такої мови закріплений низкою нормативно-правових актів. Переломним моментом у закріпленні української мови як державної стало прийняття Конституції України в 1996 році. Відповідно до частини першої статті 10 Конституції України: «Державною мовою в Україні є українська мова» [5]. Особливу роль і значення української мови в цей період підтвердив Конституційний Суд України, який у 1999 році надав офіційне тлумачення цієї статті. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду: «Під державною мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя. Конституцією України статус державної мови надано українській мові. Це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, що зазначено у преамбулі Конституції України, нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі» [6]. Рішення Конституційного Значення вказаних приписів Конституційного Суду України є неминущим. Ними повинні керуватися зокрема: законодавчий орган під час прийняття законів та інших правових актів; державні органи і посадовці в їхньому нормотворенні, а також у службовій діяльності; суди під час написання судових рішень та в діловодстві тощо.

Усе це вказує на наявність конституційних підстав та умов для виокремлення української мови із сукупності інших національних мов, якими громадяни Української держави можуть користуватися у повсякденному житті, й для набуття нею обов'язкового для всіх загальнозживаного статусу. Таке твердження не є ігноруванням положень частини третьої статті 10 Конституції України про гарантування вільного розвитку,

використання і захисту мов національних меншин, оскільки в частинах першій, другій, третій цієї статті закладено різні завдання і призначення, які не можна змішувати. Мова національної меншини у будь-якій країні не виконує функції мови як природного права державоутворюючого етносу, а виконує функцію мовлення, тобто мовної діяльності, за допомогою якої люди спілкуються між собою. Отже, спостерігаємо дискурс мовної стійкості та проблему її існування в суспільстві.

Не існує готових моделей у підходах до мови, роль якої визначається державним статусом. «На стан української мови в Україні впливає ще додатковий чинник – постколоніальний» [7, с. 70], – вважає Ірина Магрицька. Протягом тривалого історичного періоду мовна політика російської імперії та Радянського Союзу була спрямована на систематичний лінгвоцид української мови та асиміляцію українського населення. Імперська влада цілеспрямовано обмежувала використання української мови в освіті, книговиданні та релігійній сфері, позбавляючи її соціального статусу й поступово перетворюючи її на периферійний діалект російської. У радянські часи, після короткого періоду українізації у 1920-х роках, політика русифікації відновилася з новою силою, що призвело до витіснення української мови з публічних сфер і загрожувало етнічній та культурній ідентичності українців.

Таким чином, сучасна мовна політика в Україні побудована з метою подолання наслідків лінгвоциду. Водночас, окрім історичного аспекту ми маємо й сучасні загрози повноцінному функціонуванню державної мови. Так, Конституційний Суд України у рішенні від 14 липня 2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» наголосив на тому, що у контексті військової агресії російської федерації, яка використовує «мовне питання» як інструмент геополітичної експансії, загроза українській мові прямо пов'язана із загрозою національній безпеці України, а також існуванню української нації та держави. Без належного функціонування української мови у всіх сферах публічного життя на території країни українська нація ризикує втратити свій статус титульної та державотворчої. Така втрата може стати передумовою до зникнення України як незалежної держави з політичної карти світу. Українська мова, маючи статус єдиної державної, є обов'язковим засобом спілкування у публічних сферах усередині кра-

їни. Цей статус не лише юридично закріплює її функції, але й відіграє ключову роль у консолідації суспільства, збереженні національної ідентичності та протистоянні зовнішнім викликам, які ставлять під загрозу суверенітет України. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата [6].

З огляду на зазначене, український Південь є дуже непростим регіоном, але лише з тієї причини, що російська імперія, а потім російська федерація, століттями зросійщувала його, так само, як і східні області країни. Політика лінгвоциду, яка досі триває і на тимчасово окупованих територіях, була покликана знищити українську ідентичність та асимілювати українців в один «братський народ». У вже згаданому рішенні Конституційного Суду України від 2021 року також згадується термін «лінгвоцид». Зокрема, в ньому йдеться: «Важливо враховувати особливі історичні обставини, що склалися внаслідок цілеспрямованого насильного зросійщення України, яке тривало не одне століття під час перебування України в складі спочатку царської Росії, а згодом – СРСР. За часів царської Росії на використання української мови було накладено низку заборон. За радянських часів після нетривалого періоду українізації відбувалося масове знищення активних носіїв української мови, витіснення її практично з усіх сфер публічного (суспільного) життя. Шляхом репресій, «розстріляного відродження», голодоморів, запровадження вищої освіти лише російською мовою, «гармонізації словників» тощо українська мова стала жертвою лінгвоциду, а українське суспільство зазнало тотального зросійщення» [6].

Питання мови стало одним із ключових інструментів у гібридній війні, яку російська федерація веде проти України. Використовуючи пропаганду, маніпуляції, інформаційні атаки та спроби дискредитації української мови, росія намагається посягти розкол у суспільстві, зменшити єдність українського народу та підірвати довіру до державних інституцій. У цьому контексті українська мова виконує не лише роль комунікаційного засобу, а й символу державності та інструменту захисту національної ідентичності.

Наталя Гавдида та Леся Лазаревич у своїй статті вказують: «Оскільки протистояти лінгвоциду здатні насамперед державність мови та нації, на сьогоднішній день Україна потребує чіткої програми мовно-культурної політики, яка б не дозволяла використовувати мовне питання як об'єкт ідеологічних маніпуляцій» [8, с. 77].

Отже, ми розібрали першу проблему мовленнєвої культури в державотворенні – мовну стійкість. Другий чинник мовленнєвої культури – це культура спілкування в державному апараті, сфері права та політикумі. За спостереженнями політологів та соціологів, політики уникають прямих відповідей. Маніпулятивні слова і фрази часто звернені до наших емоцій – патріотизму, прагнення миру, свободи, і мають на меті відсунути суть твердження на задній план [9, с. 260].

Аби не допускати маніпуляцій у спілкуванні правників та державників, аби не зазнати репутації поганого фахівця та й зрештою не бути ним, державнику та правнику варто уважно слухати себе збоку, помічаючи всі маніпулятивні техніки, які він так чи інакше чув від інших державників та бере до свого вжитку. На сьогодні вже мало бути просто фаховим політиком-державником, адже прийшов час, коли електорат дуже чутливий до маніпуляцій та голослівних обіцянок. Так, Маргарет Тетчер «значною мірою завдячує успіхом своєму вмінню говорити прямо і щиро – як у формальній обстановці, так і в неформальній [9, с. 261]. Серед методів, які міцно увійшли в обіг політиків, є такі, як початок із заперечення, створення інформаційного приводу задля приховування того, що насправді варто уваги, цитування статистики поза контекстом та інше [9, с. 262]. Тому викладачам мови на даному етапі необхідно не тільки вивчати окремі мовні теми (граматику, орфоepію, морфологію та синтаксис), а кожного разу, на кожному занятті зі студентами або у власних наукових дослідженнях звертати увагу на чистоту мови, мовну стійкість та екологію мову в цілому, що впливає на здатність спілкуватися в професійному колі. З-поміж цих двох проблем можна виокремити першу як актуальну на даному історичному етапі України, а другу позначаємо як універсальну проблему для всіх суспільств будь-якої держави.

Щодо першої проблеми (мовна стійкість) зазначимо, що важливо не випускати її з поля зору. Політолог, суддя Конституційного Суду України Віктор Шишкін переконаний, що українська мова потребує протекціонізму. Водночас, окрім Конституції України та рішень Конституційного Суду України станом на сьогодні основні напрямки державної мовної політики в контексті державотворчої функції мови закріплені й іншими нормативно-правовими актами такими, як Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської

ідентичності», Державною цільовою національно-культурною програмою забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року. Ключовими напрямками сучасної мовної політики в Україні є утвердження української мови як державної та її всебічний розвиток, а центральне завдання полягає у забезпеченні застосування державної мови в усіх сферах суспільного життя, зокрема в освіті, культурі, медіа та інших публічних сферах.

Роль української мови як консолідуючого інструмента для сучасного суспільства станом на сьогодні закріплено на законному рівні. Ухвалення у 2019 році Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» стало ключовим етапом у закріпленні української мови як чинника національної консолідації. У преамбулі закону наголошується, що українська мова є визначальним елементом ідентичності української нації, її історичним та системоутворювальним компонентом. Закон спрямований на посилення державотворчих функцій мови, її ролі у забезпеченні територіальної цілісності та національної безпеки.

Українська мова визначена як єдина державна мова, обов'язкова для використання органами державної влади, місцевого самоврядування та в публічних сферах суспільного життя. Закон підкреслює консолідаційну роль мови, яка «виступає фактором єдності та інструментом зміцнення національної ідентичності, культури, традицій і пам'яті» [10]. Таким чином, закон не лише формалізує державний статус української мови, а й визначає її як фундаментальний компонент державотворчого процесу, спрямованого на об'єднання нації та забезпечення її сталого розвитку.

Неприпустимим є порушення закону щодо мовної культури. На жаль, мовному омбудсмену, Уповноваженому із захисту державної мови скаржитися на брак звернень від громадян не доводиться. Одещина є лідером серед областей України за кількістю звернень про порушення мовного закону. Ярослава Вітко-Присяжнюк, представниця Уповноваженого із захисту державної мови на півдні України, вказує: «За перше півріччя 2024 року до Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 1062 звернення громадян про порушення мовного законодавства, з яких від одеситів – 203. Для порівняння: з Запорізької області було зареєстровано 26 звернень, Миколаївської – 18, із Херсонщини не надійшло жодного. Якщо

говорити про сфери, то серед південних областей найбільша кількість скарг стосувалася порушень у сфері обслуговування й надання інформації про товар/послугу – 27,5% (водночас по Одещині найбільше скарг – 28,6%, 58 скарг – стосуються мови реклами та вивісок, що є унікальним в порівнянні з іншими областями). Далі йде порушення інтернет-представництв – 15,4%, порушення у сфері охорони здоров'я – 8,5%, сфера освіти – 6,5%, інше – 16,6%». Ярослава Вітко-Присяжнюк додає, що варто усвідомити, що акцент зроблено не на кількості порушень, а на кількості звернень громадян, небайдужих до недотримання мовного закону, які вживають всіх можливих важелів для захисту свого права на отримання інформації та послуг державною мовою: «Чимала кількість звернень щодо порушення мовного закону з півдня України свідчить про те, що мешканці цих областей, всупереч тезам російської пропаганди, негативно реагують на застосування російської мови у публічній сфері» [11].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, важливе значення національної мови закріплюється в державі її особливим статусом – вона стає державною мовою. Механізм денаціоналізації полягає у такому перетворенні народного життя, при якому традиція народу, втілена головню у мові, переривається чи послабляються до такої міри, що стає лише другорядним фактором розвитку. Одним із поширених засобів є двомовність або багатомовність. З огляду на усе це українсько-російська двомовність є класичним прикладом свідомо запланованої мовної експансії деструктивного характеру, пов'язаної із поступовим культурним занепадом, поступовою втратою престижу, що з часом може призвести до втрати статусу мови. У наш час особливо важливого значення набуває збереження національних традицій, сплеск дослідження та пригадування яких припав на 90-і роки. Завдяки зацікавленню традиціями функціонує й розвивається національна мова, без якої неможливе існування нації.

Отже, ми дослідили два основних фактори в мовленнєвій культурі державотворення: дотримання закону Конституції щодо статусу державної мови та вміння протистояти маніпуляціям, коли важливо не тільки форма (якою мовою), а й зміст (що саме звучить з вуст правників та державників). Саме тому необхідно розвивати мовленнєву культуру у всіх сферах: мовно-екологічній, історичній, політичній, державотворчій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриценко П. Перегляд Українська мова як чинник державотворення: наукові засади і моделі втілення. *Visnik Nacional noi akademii nauk Ukraini*. URL: <https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/51/36> (дата звернення: 29.12.2024).
2. Шишкін В. Чому я був проти. «Окремі думки» судді Конституційного Суду України. Київ: Темпора, 2019. 760 с.
3. Головачева К. Мова як ознака нації і символ держави. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2014. № 1091. С. 94-97. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/257> (дата звернення: 28.12.2024).
4. 3.6.1. Державна мова. Конституційний Суд України. Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygu/361-derzhavna-mova> (дата звернення: 29.12.2024).
5. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 29.12.2024).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14 грудня 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>. (Дата звернення 20.11.2024).
7. Магрицька І. Українська мова як чинник державотворення. Журнал «Універсум». № 10-12. 2004. С. 69-70.
8. Гавдида Н. Лінгвоцид як форма мовної політики. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*. Вип. II(24) 2014. С. 76-80.
9. Борг Джеймс. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. Пер. За агл. Н.Лазаревич. Харків. Ранок. «Фабула». 2003. 304 с.
10. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019. Відомості Верховної Ради. 2019. № 21. ст. 81.
11. Вітко-Присяжнюк Я. Одещина – лідер за кількістю звернень громадян щодо порушення мовного законодавства. <https://www.facebook.com/100002038480165/posts/pfbid07D8SChLg2XMy5M6Ws3LS8hAG8sbRhUKFCAfjzx7TXmJxGgkWZEnvuoNebnhe1asCl/?app=fbl>
12. Право в умовах війни. <https://law-in-war.org/shho-take-polityka-lingvoczydu-ta-yak-vona-realizovuyetsya-na-okupovanyh-terytoriyah/>